Mirosław Wróbel

"Żydzi" w Ewangelii Janowej

Collectanea Theologica 73/1, 19-36

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Collectanea Theologica
73(2003) nr 1

MIROSŁAW WRÓBEL, LUBLIN

„ŻYDZI"[1] W EWANGELII JANOWEJ

Grecki termin 'οἱ Ἰουδαῖοι' („Żydzi")[2] występuje w Ewangelii św. Jana aż 71 razy, podczas gdy w Ewangeliach synoptycznych pojawia się znacznie rzadziej (Mt – 5 razy; Mk – 6 razy; Łk – 5 razy)[3]. Tak częste występowanie tego pojęcia w czwartej Ewangelii rodzi pytanie o jego znaczenie i funkcję. Poszukiwanie odpowiedzi na to pytanie staje się tym bardziej pilne, gdy stwierdzamy fakt, iż w ponad połowie przypadków termin ten zawiera pejoratywne konotacje. U. C. Von Wahlde[4] wyróżnia 38 miejsc w czwartej Ewangelii, w których z pojęciem tym wiąże się wrogość i negatywne znaczenie (J 1,19; 2,18.20; 5,10.15.16.18; 6,41.52; 7,1.11.13.15.35; 8,22.31.48.52.57; 9,18.22a. 22b; 10,24.31.33; 11,8; 13,33; 18,12.14.31.36.38; 19,9.12.14.31.38; 20,19).

Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej – *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej* w trzecim rozdziale zatytułowanym *Żydzi w Nowym Testamencie* stara się odpowiedzieć na to pytanie w punktach 76-78[5]. Wychodząc od pozytywnego ujęcia tego terminu[6] ze słynnym sformułowaniem w J 4,22 – ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστὶν („zbawienie jest od Żydów") dokument stwierdza, że „nie ma żadnego poważnego argumentu, który pozwoliłby podać w wątpliwość, że Ewangelista był Żydem i że podstawowym kontekstem dla kompozycji Ewangelii były relacje z judaizmem"[7]. W dalszej części dokument akcentuje negatywne znacze-

[1] Termin „Żydzi" zawiera cudzysłów, gdyż w Janowej Ewangelii ma swoiste znaczenie.

[2] Trzykrotnie termin ten jest użyty w liczbie pojedynczej – Ἰουδαῖος – w 3,25; 4,9; 18,35.

[3] R. Morgenthaler, *Statistik des neutestamentlichen Wortschatzes*, Zürich 1992, s. 107.

[4] U. C. Wahlde, *The Johannine „Jews": A Critical Survey*, NTS 28 (1982), s. 33-60.

[5] Zob. Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, Kielce 2002, s. 151-155.

[6] Dokument przytacza teksty: J 1,17.45.47; 3,1-2; 4,9; 7,50-51; 8,56; 10,35; 11,49-52; 12,42; 19,19-22.39

[7] *Naród żydowski i jego Święte Pisma*, s. 152.

nie pojęcia „Żydzi" w Ewangelii Janowej wzmiankując najcięższe oskarżeniem zawarte w J 8,44 – ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐκστὲ („wy jesteście od ojca diabła")[8]. Papieska Komisja Biblijna stwierdza jednoznacznie, iż polemiczne teksty Ewangelii św. Jana nie zawierają fundamentalnego antyjudaizmu, lecz „odzwierciedlają jedynie sytuację wyraźnej separacji między wspólnotami chrześcijańskimi a żydowskimi"[9]. Wśród interpretacji, które odnoszą się do terminu „Żydzi" w tej Ewangelii dokument przedstawia trzy propozycje (Judejczycy; świat; przedstawiciele władzy żydowskiej). Papieska Komisja Biblijna w swoim dokumencie ujmuje w sposób syntetyczny i lapidarny problematykę znaczenia i funkcji pojęcia „Żydzi" w czwartej Ewangelii. Tematyka ta jest przedmiotem ożywionej debaty wśród współczesnych egzegetów[10]. Świadczyć

---

[8] Zob. M. Wróbel, *Kim jest* ἀνθρωποκτόνος *w J 8,44?* RT 49,1 (2002), s. 77-92.

[9] *Tamże*, s. 153.

[10] Do ważniejszych publikacji, które ukazały się na ten temat w ostatniej dekadzie należą: M. Barth, *Die Juden im Johannes-Evangelium: Wiedererwägungen zum Sitz im Leben, Datum und angeblich Anti-Judaismus des Johannes-Evangeliums*, w: D. Neuhaus (red.), *Teufelskinder oder Heilsbringer: Die Juden im Johannes-Evangelium*, Frankfurt 1990, s. 39-94; D.M. Smith, *Judaism and the Gospel of John*, w: J.H. Charlesworth (red.), *Jews and Christians: Exploring the Past, Present and Future*, New York 1990, s. 76-99; G. M. Sigma, *Pain and Polemic: Anti-Judaism in the Gospels,* New York 1992, s. 134-176; F. Manns, *L'évangile de Jean à la lumière du Judaisme*, Jerusalem 1991; A. Kuśmirek, *Żydzi w Ewangelii Jana*, SThV 30 (1992) 2, s. 121-135; J.D.G. Dunn, *The Question of Anti-Semitism in the New Testament Writings of the Period*, w: tenże (red.), *Jews and Christians: The Parting of the Ways A.D. 70-135*, Tübingen 1992, s. 177-211; A.R. Culpepper, *The Gospel of John as a Threat to Jewish-Christian Relations*, w: J.H. Charlesworth (red.), *Overcoming Fear between Jews and Christians*, New York 1993, s. 341-356; R. Kysar, *Anti-Semitism and the Gospel of John*, w: C. A. Evans, D. A. Hanger (red.), *Anti-Semitism and Early Christianity: Issues of Polemic and Faith*, Minneapolis 1993, s. 113-127; F. Vouga, *Antijudaismus im Johannes-evangelium?* Theologie und Glaube 83/1993, s. 81-89; U.C. von Wahlde, *The Gospel of John and the Presentation of Jews and Judaism*, w: D.P. Efroymson, E.J. Fischer, L. Klenicki (red.), *Within Context: Essays on Jews and Judaism in the New Testament*, Collegeville 1993, s. 67-84; M. de Jonge, *The Conflict Between Jesus and the Jews, and the Radical Christology of the Fourth Gospel*, Perspectives in Religious Studies 20/1993, s. 341-356; D.J. Harrington, *The Problem of „the Jews" in John's Gospel*, Explorations 8/1994, s. 3-4; S. Mędala, *Funkcja „Żydów" w Ewangelii św. Jana*, ColTheol 64 (1994) 2, s. 79-101; H.J. de Jonge, *Jewish Arguments against Jesus at the End of the First Century C. E. according to the Gospel of John*, w: P.W. van der Horst (red.), *Aspects of Religious Contact and Conflict in the Ancient World,* Utrecht 1995, s. 45-55; D.G. Burke, *Translating* οἱ Ἰουδαῖοι *in the New Testament*, Explorations 9/1995, s. 1-7; P. Grelot, *Les Juifs dans l'évangile selon Jean. Enquête historique et réflexion théologique*, Paris 1995; F. Hahn, *Die Juden im Johannesevangelium*, w: C. Breytenbach (red.), *Die Verwurzelung des Christentums im Judentum: Exegetische Beiträge zum christlich-jüdischen Gespräch*, Neukirchen-Vluyn 1996, s. 119-129; G. Caron, *Qui sont les Juifs de l'évangile de Jean?* Ottawa 1997; S. Motyer,

o tym może interdyscyplinarna konferencja naukowa na temat „Antyjudaizm i czwarta Ewangelia", która odbyła się w dniach 17-18 stycznia 2000 r. w Uniwersytecie Katolickim Leuven. Owocem jej jest najnowsza publikacja na ten temat pt. *Anti Judaism and the Fourth Gospel: Papers of the Leuven Colloquium, 2000*[11].

We współczesnej dyskusji naukowej na temat znaczenia i funkcji terminu „Żydzi" w Ewangelii Janowej formułuje się interpretacje uwzględniające kryteria geograficzne, historyczne, socjologiczne, religijne, symboliczne i narratywne. Uczeni podkreślają konieczność badania trzech poziomów interpretacyjnych przy głębszym ujęciu tego pojęcia w czwartej Ewangelii – poziom tekstualny (*sensus textus*); poziom autorski (*intentio auctoris*); poziom odbiorcy (*intentio lectoris*)[12]. W ten sposób możliwy staje się uchwycenie intencji autora natchnionego wyrażonej w konkretnym tekście zawierającym pojęci „Żydzi" oraz prześledzenie *Wirkungsgeschichte* tego tekstu.

Interpretacje w odniesieniu do terminu „Żydzi" w Ewangelii Janowej

Interpretacja geograficzna

Zdaniem niektórych uczonych (U. C. von Wahlde[13], M. Lowe[14], J. Ashton[15], R. T. Fortna[16]) pojęcie „Żydzi" w czwartej Ewangelii

---

Your Father the Devil? A New Approach to John and „the Jews", London 1997; L. Devillers, *La lettre de Sumaios et les Ioudaioi johanniques*, RB 105/1998, s. 556-581; U. Busse, *Die Bewertung der „Juden" in der Auslegungsgeschichte und in der Metaphorik des vierten Evangeliums*, w: *Paper Presented at the Fifty-fourth General Meeting of the SNTS*, Pretoria 1999; W. R. Farmer (red.), *Anti-Judaism and the Gospels*, Harrisburg 1999; T. Krieneг, *„Glauben an Jesu" – ein Verstoß gegen das zweite Gebot? Die johanneische Christologie und der jüdische Vorwurf des Götzendienstes*, Neukirchen-Vluyn 2000; U.C. von Wahlde, *„The Jews" in the Gospel of John: Fifteen years of Research (1983-1998)*, ETL 76/2000, s. 30-55; A. Paciorek, *Ewangelia umiłowanego ucznia*, Lublin 2000; M. Wróbel, *Synagoga a rodzący się Kościół. Studium egzegetyczno-teologiczne Czwartej Ewangelii (J 9,22; 12,42; 16,2)*, Kielce 2002.

[11] Zob. R. Bieringer, D. Pollefeyt, F. Vandecasteele (red.), *Anti Judaism and the Fourth Gospel: Papers of the Leuven Colloquium, 2000*, Assen 2001.

[12] Ci, *Wrestling with Johannine Anti-Judaism: A Hermeneutical Framework for the Analysis of the Current Debate*, w: *Anti Judaism and the Fourth Gospel*, s. 5.

[13] U. C. von Wahlde, *The Johannine „Jews": A Critical Survey*, NTS 28/1982, s. 33-60.

[14] M. Lowe, *Who are the Ioudaioi?* NT 18/1975, s. 101-130.

[15] J. Ashton, *The Identity and Function of the* Ἰουδαῖοι *in the Fourth Gospel*, NT 27/1985, s. 40-75.

[16] R. T. Fortna, *The Gospel of Signs*, Cambridge 1970.

ma ograniczony zasięg terytorialny i odnosi się do mieszkańców Judei. Proponują oni tłumaczenie tego terminu jako „Judejczycy". Ścisła zbieżność między terminami „Żydzi" i „Judea" widoczna jest zwłaszcza w tekstach J 7,1; 11,7-8.

Krytycy tej hipotezy zauważają, że w wielu miejscach Ewangelii Janowej tożsamość „Żydów" zostaje podkreślona przynależnością do Mojżesza (np. 9, 28 – ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωϋσέως ἐσμέν μαθηταὶ – „my jesteśmy uczniami Mojżesza") (zob. też J 1,17; 3,14; 5,45-47; 6,30-32; 7,19-24). Potwierdzają to także źródła rabinackie, w których faryzeusze są określani hebrajskim wyrażeniem תלמידי משה („uczniowie Mojżesza")[17]. Na tej podstawie tożsamość „Żydów" nie ma odniesienia do regionu geograficznego, lecz jest definiowana terminami religijnymi[18]. Słabą stroną hipotezy geograficznej jest niewątpliwie fakt, że mieszkańcy Galilei, (J 6,41.52), w tym także sam Jezus pochodzący z Galilei, są w Ewangelii Janowej nazywani „Żydami" (J 4,9; 18,35). Zauważa to także dokument Papieskiej Komisji Biblijnej stwierdzając, że „Ewangelista nie ustanawia linii demarkacyjnej według granic geograficznych pomiędzy wiarą a jej odmową i stosuje nazwę οἱ Ἰουδαῖοι również do Żydów z Galilei, którzy odrzucili naukę Jezusa"[19].

Interpretacja historyczna

Zwolennicy tej interpretacji są zdania, że nazwa „Żydzi" nie odnosi się do narodu żydowskiego wszystkich czasów, lecz do gorliwych wyznawców judaizmu, którzy po zburzeniu Świątyni jerozolimskiej konsolidują wszelkie siły w celu zachowania swej tożsamości. Szukając historycznego odnośnika pojęcia „Żydzi" wielu autorów zwraca uwagę na czas redakcji Ewangelii pod koniec I w., który charakteryzował się napięciem między judaizmem rabinackim i wyznawcami Chrystusa. J.L. Martyn wysuwa propozycję lektury Ewangelii na dwóch poziomach. Pierwszy poziom dotyczy historycznej sytuacji za czasów Jezusa, drugi zaś odzwierciedla czas koń-

[17] b. *Yoma* 4a; zob. też C. K. Barret, *The Gospel according to St. John*, Philadelphia 1978, s. 362.

[18] Zob. M. C. de Boer, *The Depiction of „the Jews" in John's Gospel: Matters of Behavior and Identity*, w: R. Bieringer, D. Pollefeyt, F. Vandecasteele (red.), *Anti Judaism and the Fourth Gospel*, s. 153.

[19] *Naród żydowski i jego Święte Pisma*, s. 153.

cowej redakcji Ewangelii, w której widoczne jest napięcie między wspólnotą Janową i judaizmem rabinackim.

Interpretacja historyczna spotyka się z krytyką zwłaszcza autorów posługujących się metodami synchronicznymi w badaniach nad Ewangelią Janową. Wyraża to dobitnie G. Caron, który formułuje zarzut, że „jeśli utożsami się «Żydów» Janowych z przywódcami żydowskimi z czasów Jezusa i jednocześnie z tymi z czasów Ewangelisty lub jeśli czyta się konflikt pomiędzy Jezusem i Żydami w terminologii konfrontacji pomiędzy wspólnotą Janową i Synagogą, pomiędzy chrześcijaństwem i judaizmem, wówczas zadaje się tekstowi gwałt. W pierwszym wypadku nie bierze się pod uwagę całego tekstu, a w drugim wypadku stwarza się nowy tekst"[20].

Nie potwierdza tej opinii dokument Papieskiej Komisji Biblijnej, który podkreślając ważną rolę kontekstu historycznego, stwierdza w punkcie 78, że „czwarta Ewangelia przypomina wydarzenia (z życia Jezusa), odczytując je w świetle doświadczenia wspólnot Janowych, napotykających sprzeciw ze strony wspólnot zydowskich".

Interpretacja socjologiczna

Zwolennicy tej interpretacji postulują, by terminu „Żydzi" z Ewangelii Janowej nie odnosić do całej społeczności, lecz do niewielkiej grupy osób. Wg U.C. von Wahlde „Żydzi" w Ewangelii Janowej oznaczają grupę przywódców żydowskich w Jerozolimie. Jednym z argumentów na to może być widoczne w samej Ewangelii zastępowanie tego terminu innymi pojęciami synonimicznymi. Np. w J 11,47-50 słuchaczami Kajfasza są arcykapłani i faryzeusze, podczas gdy w J 18,14 mowa jest o tym, że audytorium Kajfasza stanowią „Żydzi" (zob. też J 11,57). W J 18,3 mowa jest o kohorcie strażników od arcykapłanów i faryzeuszy, natomiast w tym samym kontekście – w J 18,12 mowa jest o strażnikach żydowskich[21]. Bardzo charakterystyczna dla Janowej Ewangelii jest zmiana między terminami „Żydzi" i „faryzeusze" w wielu perykopach, które wykazują jedność literacką. W tekście o uzdrowieniu niewidomego od urodzenia (rozdział 9) w wierszach 13, 15 i 16

[20] G. Caron, *Qui sont les „Juifs" de l'évangile de Jean?* s. 50.

[21] Zob. U.C. von Wahlde, *The Terms for Religious Authorities in the Fourth Gospel*, JBL 2/1979, s. 231-253.

w roli przesłuchujących występują faryzeusze. W wierszach 18 i 22 ich pozycję zajmują „Żydzi". Zjawisko to możemy obserwować także w innych perykopach: J 1,19-28; 7,31-36; 8,12-22. W J 9,22 „Żydzi" są egzekutorami sankcji ekskomunikowania z Synagogi, zaś w J 12,42 ich miejsce zajmują faryzeusze. Także porównanie tekstów paralelnych Ewangelii św. Jana z tekstami Ewangelii synoptycznych wskazuje na podobne zjawisko. Gdy u Jana występuje termin „Żydzi", to u synoptyków mowa jest o faryzeuszach, arcykapłanach lub starszych ludu. Np. w J 2,18 „Żydzi" dyskutują z Jezusem w świątyni zadając mu pytanie „Jakim znakiem wykażesz się wobec nas, skoro takie rzeczy czynisz?" Podobne pytanie w świątyni zadają u Mateusza – arcykapłani i starsi ludu (Mt 21,23), u Marka – arcykapłani, uczeni w Piśmie i starsi (Mk 11,27-28), u Łukasza – arcykapłani, uczeni w Piśmie i starsi (Łk 20,1-2) (por. J 2,18 z Mt 21,23; J 5,16 z Mt 12,2; J 7,12 z Mt 27,63; J 10,24-25 z Mk 14,61; J 18,28 z Mk 15,1). Na węższe rozumienie terminu Ἰουδαῖοι wskazują także te fragmenty Ewangelii św. Jana, w których mowa jest, że sama ludność żydowska odczuwa strach przed „Żydami". W J 7,13 – ludzie zgromadzeni na Święcie Namiotów w Jerozolimie nie mówią nic jawnie o Jezusie, z „obawy przed Żydami". W J 9,22 rodzice niewidomego od urodzenia dają wymijającą odpowiedź, gdyż „boją się Żydów". W J 20,19 uczniowie Jezusa zbierają się przy drzwiach zamkniętych „ze strachu przed Żydami". Odnosząc ten język do współczesności, można by sformułować analogiczne choć paradoksalne zdanie, że mieszkańcy nad Odrą i Wisła boją się „Polaków"!

Choć wiele tekstów Ewangelii Janowej przystaje do tej interpretacji, to jednak nie znajduje ona weryfikacji w całościowym ujęciu. Np. termin „Żydzi" użyty w kontekście mowy eucharystycznej wygłoszonej w Galilei (J 6,41.52) odniesiony jest do szerszego grona ludzi (gr. ὄχλος πολύς – J 6,2.5; ὄχλος – J 6,22.24). Niektórzy autorzy zarzucają tej propozycji ignorowanie głęboko zakorzenionego w mentalności żydowskiej faktu tzw. *corporate personality*[22], który uniemożliwiał oddzielenie przywódców od samego ludu[23]. Słabe

[22] Zob. J. W. Rogerson, *The Hebrew Conception of Corporate Personality: A Re-examination*, JTS 71/1970, s. 1-16.

[23] R. Bieringer, D. Pollefeyt, F. Vandecasteele, *Wrestling with Johannine Anti-Judaism: A Hermeneutical Framework for the Analysis of the Current Debate*, s. 17.

punkty tej interpretacji zauważa też dokument Papieskiej Komisji Biblijnej, który stwierdza, że „ma ona zastosowanie jedynie do ograniczonej liczby tekstów i nie można korzystać z tego uściślenia w przekładzie Ewangelii nie narażając się na zarzut braku wierności tekstom. Są one echem sprzeciwu wobec wspólnot chrześcijańskich nie tylko ze strony władz żydowskich, ale dużej większości «Żydów» solidaryzujących się ze swoimi władzami[24]."

Bardzo wąskie rozumienie terminu „Żydzi" proponuje H. J. de Jonge, który na podstawie analizy mów Jezusa i założeń chrystologii Janowej dochodzi do wniosku, iż w opozycji do wspólnoty Janowej stoi inna grupa chrześcijańska. Wg niego, autor czwartej Ewangelii przenosi późniejszy konflikt chrześcijański na czasy Jezusa, stosując wobec swych przeciwników określenie „Żydzi"[25]. Tezę swą podpiera on m.in. sformułowaniem z J 8,31 o „Żydach, którzy uwierzyli Jezusowi" (gr. πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ Ἰουδαίους). Zdaniem tego autora, ewangelista nie ma kontaktu z faktycznymi Żydami żyjącymi w okresie ostatecznej redakcji Ewangelii i termin „Żydzi" odnosi do chrześcijan o anty-Janowym i pro-żydowskim nastawieniu[26]. W takim rozumieniu nie chodziłoby o polemikę między judaizmem a chrześcijaństwem, lecz o wewnętrzny konflikt między poszczególnymi wspólnotami chrześcijan. Jednak zdaje się temu przeczyć analiza literacka. Greckie wyrażenie πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ Ἰουδαίους zawierające czasownik πιστεύω w formie imiesłowu *plusquamperfectum* z celownikiem jest niejasne i występuje tylko raz w Ewangelii Janowej. Forma ta natomiast jest bardzo charakterystyczna dla języka Łukasza w Dziejach Apostolskich (Dz 15,5; 16,34; 18,27; 19,18; 21,20.25). Wielu autorów na podstawie gruntownej krytyki tekstualnej i literackiej dochodzi do wniosku, że wyrażenie to jest późniejszym dodat-

[24] *Naród żydowski i jego Święte Pisma*, s. 154.

[25] H. J. de Jonge, *„The Jews" in the Gospel of John*, w: *Anti Judaism and the Fourth Gospel*, s. 122: „The Fourth Evangelist ascribes the opposition that he himself was experiencing from the non-Johannine Christians to «the Jews» of Jesus' time. He projects the criticism of his contemporary opponents, who were Christians but not members of the Johannine community, back on supposed Jewish opponents of the earthly Jesus."

[26] *Tamże*, s. 123 – „The Evangelist's depiction of the Jews in his story is so incongruent with actual traditional Jews that it is obvious they are actually strangers to him. He speaks of them as a category of people with whom he has no contact and whom he hardly knows."

kiem do tekstu w celu połączenia wiersza 31 z 30, które zawiera wyrażenie πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν[27].

Hipotezę tę osłabia także fakt, że Ewangelia Janowa mocno osadzona jest w kontekście żydowskim. Na podstawie samej analizy językowej można dojść do wniosku, że choć autor pisze po grecku, to jednak myśli po semicku.

Interpretacja religijna

Zdaniem niektórych autorów pojęcie „Żydzi" w czwartej Ewangelii ma znaczenie religijne i powinno być odniesione do judaizmu nastawionego wrogo wobec Jezusa. Pogląd ten oparty jest na analizie charakterystycznych cech „Żydów" w narracji Janowej (np. zgromadzenia w synagogach i w świątyni, przestrzeganie świąt i obrzędów, skrupulatne zachowywanie Tory, władza wydalania z Synagogi). Według W. Lütgerta termin „Żydzi" w Ewangelii Janowej ma znaczenie ściśle religijne, gdyż odnosi się do grupy ludzi, która bardzo rygorystycznie przestrzegając wszystkich przepisów Prawa przeciwstawia się Jezusowi i jego uczniom[28]. Element religijny podkreślany jest także przez takich autorów jak W. Gutbrod[29], L. Goppelt[30], W. Trilling[31], F. Hahn[32].

Interpretacja symboliczna

Niektórzy autorzy z R. Bultmannem[33] na czele wyrażają opinię, że termin „Żydzi" w Ewangelii Janowej nie oznacza empirycznego

---

[27] R. Brown, *The Gospel according to John*, t. I Garden City-New York 1966, s. 354-355; R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, t. IV-2, Freiburg im Br. 1971, s. 260; B. Lindars, *The Gospel of John*, London 1972, s. 323-324; M. Wróbel, *The „Western" Text and the Interpretation of Jn 8,31-59. An Attempt in Textual Criticism*, Jerusalem 2000, mnp., s. 46.

[28] W. Lütgert, *Die Juden im Johannesevangelium*, w: J. C. Heinrich (red.), *Neutestamentlichen Studien für Geiorg Henrici*, Leipzig 1914, s. 147-154.

[29] W. Gutbrod, *Ἰουδαῖοι in John*, TDNT 3, s. 377-379.

[30] L. Goppelt, *Christentum und Judentum im Ersten und Zweiten Jahrhundert*, Gütersloh 1954.

[31] W. Trilling, *Gegner Jesu – Widersacher der Gemeinde – Repräsentanten der der „Welt". Das Johannesevangelium und die Juden*, Theologisches Jahrbuch 1980, s. 222-238.

[32] F. Hahn, *Die Juden im Johannesevangelium*, w: C. Breytenbach (red.), *Die Verwurzelung des Christentums im Judentum: Exegetische Beiträge zum christlich-jüdischen Gespräch* Neukirchen-Vluyn 1996, s. 119-129.

[33] R. Bultmann, *The Gospel of John*, Philadelphia 1971, s. 86; zob. też: E. Grässer, *Die Antijüdische Polemik im Johannesevangelium*, NTS 11/1964, s. 74-90.

narodu żydowskiego, lecz ma charakter symboliczny i odnosi się do niewierzącego świata. Opierają się oni na tekstach, które *explicite* (J 8,23) lub przez paralelizm (J 1,10.11; 15,18.25) akcentują relacje między światem a „Żydami". Autorzy ci, odrzucając perspektywę historyczną, koncentrują się na gnostyckich wpływach w Ewangelii Janowej. Ich zdaniem, kluczowym problemem czwartej Ewangelii jest ukazanie radykalnego przeciwstawienia między światem a Bogiem. Interpretację symboliczną terminu „Żydzi" w odniesieniu do niektórych tekstów Ewangelii Janowej na gruncie polskim proponuje P. Szefler, który stwierdza, że „nazwa ta nabiera często sensu typicznego, tzn. już przez samą treść wyraża wrogość względem Chrystusa".[34]

Interpretacja symboliczna opierając się na apriorycznych założeniach ignoruje funkcję syntaktyczną terminu „Żydzi" w narracji Janowej. Jej aplikacja nie weryfikuje się w całości Ewangelii, lecz jest odniesiona głównie do tekstów w rozdziałach 7 i 8. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej wyraźnie dystansuje się od tej interpretacji, akcentując, że „grzeszny świat ma z pewnością większy zakres niż wspólnota żydowska wroga Jezusowi"[35].

Interpretacja narratywna

R.A. Culpepper[36] stosując krytykę narratywną uważa, że w pierwszych dwunastu rozdziałach wyraźny staje się podział na „Żydów" wyznających wiarę w Jezusa i na „Żydów" odrzucających Jego osobę. Ta druga grupa jest wroga wobec Jezusa nie dlatego, że ma żydowskie pochodzenie, lecz wskutek przynależności do świata odmiennego od tego, który jest udziałem uczniów Jezusa.

Zdaniem G. Carona[37] problem tożsamości „Żydów" w czwartej Ewangelii nie zostaje rozwiązany przez poszukiwanie odnośników historycznych, lecz przez odczytanie roli tego terminu na poziomie tekstualnym. Egzegeci nie powinni pytać, kim byli „Żydzi", lecz ra-

---

[34] P. Szefler, *Żydzi*, w: F. Gryglewicz (red.), *Egzegeza Ewangelii św. Jana. Kluczowe teksty i tematy teologiczne*, Lublin 1992, s. 344.

[35] *Naród żydowski i jego Święte Pisma*, s. 153.

[36] R. A. Culpepper, *The Anatomy of the Fourth Gospel. A Study in Literary Design*, Philadelphia 1983; tenże, *The Gospel of John as a Threat to Jewish-Christian Relations*, w: J.H. Charlesworth (red.), *Overcoming Fear Between Jews and Christians*, s. 21-43.

[37] G. Caron, *Qui sont les Juifs de l'évangile de Jean?* Ottawa 1997.

czej poszukiwać odpowiedzi na pytanie – kim są „Żydzi" w tekście Janowym. Według niego, funkcja narratywna „Żydów" Janowych widoczna jest w całej Ewangelii i wyraża się zwłaszcza w relacji do innych ewangelicznych postaci. Na podstawie szczegółowej analizy zwłaszcza tekstów w rozdziałach 5 i 8 wysuwa on postulat, by grecki termin οἱ Ἰουδαῖοι tłumaczyć jako „judaizm"[38].

Interpretacja narratywna, kładąc główny nacisk na metody synchroniczne w badaniu tekstu, odkłada często na bok problematykę dotyczącą źródeł, historii form, tradycji i redakcji. Badania syntaktyczne często są prowadzone przy założeniu, iż tekst Ewangelii jest owocem pracy jednego autora i w całości charakteryzuje się koherencją. W przypadku Ewangelii Janowej problematyka ta wydaje się o wiele bardziej złożona, niż pragnęliby zwolennicy tej interpretacji.

„Żydzi" Janowi w kontekście literatury judaistycznej i chrześcijańskiej

Graham Harvey badając termin „Żydzi" w literaturze Starego Testamentu i we wczesnej literaturze chrześcijańskiej dochodzi do wniosku, że pojęcie to odniesione było początkowo do terytorium Judy i miało neutralne znaczenie. Dopiero we wczesnych źródłach chrześcijańskich przybrało pejoratywne konatacje[39]. Ciekawe jest też spostrzeżenie P. J. Tomsona, który badając relację między terminami „Żydzi" i „Izraelici" w literaturze judaistycznej formułuje konkluzję, że pojęcie „Żydzi" występuje często w kontekście relacji do nieżydowskiego audytorium, zaś pojecie „Izraelici" w kontekście żydowskim[40]. Spostrzeżenie to pozwala lepiej zrozumieć teksty Starego Testamentu, gdzie termin „Żydzi" często występuje w kontekście relacji ze światem pogańskim. W Misznie, w której termin „Israel" (hebr. ישראל) pojawia się ponad 170 razy w odniesieniu do ludności żydowskiej, to pojęcie „Żyd" (hebr. יהודי) występuje tylko 2 razy w relacji do ludności nieżydowskiej[41]. Także w Talmudzie palestyńskim hebrajski termin יהודאי występuje wielokrotnie, gdy mo-

[38] *Tamże*, s. 264.

[39] G. Harvey, *The True Israel: Uses of the Names Jew, Hebrew and Israel in Ancient Jewish and Early Christian Literature*, Leiden 1996.

[40] P. J. Tomson, *„Jews" in the Gospel of John as Compared with the Palestinian Talmud, the Synoptics, and Some New Testament Apocrypha*, w: *Anti Judaism and the Fourth Gospel*, s. 181.

[41] m. *Ketubot* 7: 6; m*Nedarim* 11,12.

wa o relacjach z ludnością nieżydowską[42]. Spostrzeżenie to znajduje swą weryfikację w wielu tekstach Ewangelii Janowej, zwłaszcza w tych, które wyjaśniają adresatom różne obrzędy i zwyczaje żydowskie (np. J 2,6 – żydowski obrzęd oczyszczeń; J 2,13; 11,55 – pascha żydowska; J 5,1; 6,4; 7,2 – święto żydowskie) lub tłumaczą liczne arameizmy występujące w tekście (np. J 1,38 – „powiedzieli do Niego: «Rabbi!» – to znaczy: Nauczycielu..."); J 1,41 – „Znaleźliśmy Mesjasza – to znaczy: Chrystusa"; 1,42 – „będziesz nazywał się «Kefas» – to znaczy: Piotr"; J 9,7 – „Idź, obmyj się w sadzawce Siloam – co się tłumaczy: Posłany"; J 20,16 – „«Rabbuni», to znaczy: Nauczycielu!").

Wielu autorów porównuje polemiczne teksty Ewangelii Janowej z tekstami starotestamentalnymi, w których Żydzi spotykają się z ostrą krytyką.

Polemiczne teksty Janowej Ewangelii zawierające termin „Żydzi" można porównać z niektórymi tekstami św. Pawła, który choć szczyci się ze swego żydowskiego pochodzenia (Rz 11,1), to jednak nie szczędzi wobec swych rodaków słów krytycznych i ostrych. Przykładem może być tekst z 1 Tes 2,14-16, w którym mowa jest o zbrodniach popełnianych przez „Żydów" w Judei (zabicie Jezusa i proroków, prześladowanie „Kościołów Boga w Judei" – gr. τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ θεοῦ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ). Nie podobają się oni Bogu i są wrodzy wobec wszystkich ludzi (1 Tes 2,15). Istnienie tego tekstu w najstarszym piśmie Nowego Testamentu wskazuje na fakt, iż napięcie między judaizmem i chrześcijaństwem było zjawiskiem chronologicznie wcześniejszym niż czas redakcji czwartej Ewangelii. Tekst Janowy odzwierciedla więc kolejny etap stopniowego rozdziału pomiędzy Synagogą a Kościołem.

W Ewangeliach synoptycznych termin „Żydzi" pojawia się 16 razy, w tym 12 razy w formule „król żydowski" (Mt 2,2; 27,11.29.37; Mk 15,2.9.12.18.26; Łk 23,3.37.38). W Mt 28,15 mowa jest o pogłosce krążącej między „Żydami" na temat kradzieży ciała Jezusa z grobu przez uczniów. W Mk 7,3 znajduje się wyjaśnienie żydowskiego obrzędu obmycia rąk przed jedzeniem. W Łk 7,3 rzymski setnik wysyła do Jezusa starszyznę żydowską w celu uzdrowienia sługi. W Łk 23,51 mowa jest o żydowskim mieście Arymatei, z którego pochodził Jó-

[42] Zob. teksty źródłowe w artykule P. J. Tomsona, *„Jews" in the Gospel of John*, s. 184-190.

zef. W tekstach tych daje się zauważyć pewną relację ze światem nieżydowskim oraz dystans narratora do świata żydowskiego. Porównując polemiczne teksty Janowe z Ewangeliami synoptycznym możemy stwierdzić pewne podobieństwa. Np. napięcie między judaizmem i chrześcijaństwem widoczne w ostrych słowach Jezusa w Ewangelii Mateuszowej, który nazywa faryzeuszy i pisarzy obłudnikami (Mt 23,2-7.13-36). Na dystans między wspólnotą Mateusza a Synagogą wskazują także te teksty, które z emfazą wyrażają zaimek 3 osoby liczby pojedynczej („w i c h synagogach" – gr. ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν) (Mt 4,23; 9,35; 13,54). Jezus Mateuszowy mówi także o prześladowaniach doświadczanych przez wyznawców Chrystusa (biczowanie w synagogach, przepędzanie z miasta do miasta zob. Mt 23,34). Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej w punkcie 70 wyjaśnia to napięcie widoczne w pierwszej Ewangelii faktem, iż była ona „redagowana w kontekście dwóch grup, żyjących w ścisłym kontakcie jedna z drugą: grupy judechrześcijan, przekonanych, że należą do autentycznego judaizmu i grupy «Żydów», którzy nie uwierzyli w Chrystusa Jezusa i uważani byli przez chrześcijan za niewiernych swemu żydowskiemu powołaniu z powodu posłuszeństwa ślepym lub obłudnym przywódcom"[43]. W Ewangelii św. Marka i św. Łukasza postawę wrogą wobec Jezusa przyjmują często arcykapłani, uczeni w Piśmie i starsi. Brak jest natomiast faryzeuszy (zob. Mk 14,1.43.53; 15,1; Łk 19,47; 20,1.19; 22,2.66; 23,10).

Osadzenie „Żydów" Janowych w kontekście literatury judaistycznej i chrześcijańskiej pozwala lepiej wydobyć ich specyfikę i otwiera nowe możliwości interpretacyjne.

Teksty aposynagogalne a „Żydzi" czwartej Ewangelii

Kluczem interpretacyjnym w odpowiedzi na pytanie o znaczenie i funkcję „Żydów" w Ewangelii Janowej może być grecki termin *aposynagogos* (ἀποσυνάγωγος), który nie jest spotykany w innych tekstach Nowego Testamentu i w Septuagincie, a w tekście Janowym występuje trzykrotnie (J 9,22; 12,42; 16,2)[44]. Pojęcie to oznacza „wyrzucić, ekskomunikować z Synagogi". W J 9,22 rodzice niewido-

[43] *Naród żydowski i jego Święte Pisma*, s. 137.

[44] Zob. M. Wróbel, *Synagoga a rodzący się Kościół. Studium egzegetyczno-teologiczne Ewangelii Janowej (9,22; 12,42; 16,2)*, Kielce 2002.

mego od urodzenia odmawiają szczegółowych zeznań wobec „Żydów", ponieważ boją się wyrzucenia z Synagogi (ἀποσυνα΄γωγος γὲνηται). W J 12,42 mowa jest o wierze w Jezusa wielu spośród przywódców, którzy jednak w obawie przed sankcją wyrzucenia z Synagogi (ἀποσυνα΄γωγος γὲνηται) nie przyznają się do tego faryzeuszom. W J 16,2 sam Jezus zapowiada swym uczniom przyszłe prześladowania, wymieniając przy tym sankcję wyrzucenia z Synagogi (ἀποσυναγὼγους ποιὴσουσιν ὺ μᾶς). Pojęcie to wskazuje na napięcie między Synagogą i żydowskimi członkami wspólnoty Janowej, którzy przez fakt uznania Jezusa za Mesjasza i Syna Bożego są postrzegani jako bluźniercy i heretycy. Papieska Komisja Biblijna w swym najnowszym dokumencie podkreśla wagę tekstów aposynagogalnych, podając jednocześnie możliwe motywy wydalenia ze wspólnoty synagogalnej. W punkcie 77 czytamy: „Rozdział między uczniami Jezusa a «Żydami» ujawnia się czasem w Ewangelii przez wydalanie z synagogi «Żydów», którzy uwierzyli w Jezusa. Możliwe, że akcję tę podjęto wobec «Żydów» pochodzących ze wspólnot Janowych, uznawanych przez innych «Żydów» za odszczepieńców żydowskiego narodu, gdyż sprzeniewierzyli się żydowskiemu monoteizmowi, co w rzeczywistości nie wchodziło w grę, ponieważ Jezus powiedział: «Ja i Ojciec jedno jesteśmy» (J, 10,30)"[45].

Pojęcie *aposynagogos* wprowadzając nas w historyczny kontekst polemiki czwartej Ewangelii, umożliwia jednocześnie dostrzeżenie aspektu teologicznego i aspektu narratywnego. Historia, teologia i kontekst literacki w sposób komplementarny uzupełniają się w wyjaśnieniu znaczenia i funkcji „Żydów" w Ewangelii Janowej[46]. Przez pryzmat tego pojęcia możliwe staje się szersze i głębsze ujęcie semantyczne i syntaktyczne terminu „Żydzi" w czwartej Ewangelii. Możliwy do zrealizowania staje się także postulat J. Ashtona, aby w interpretacji pojęcia „Żydzi" w Janowej Ewangelii uwzględniać relację między odnośnikiem i sensem. Odnośnik oznacza osoby, do których termin ten pozostaje w relacji. Sens zaś określa funkcję, jaką termin ten odgrywa w narracji czwartej Ewangelii[47].

---

[45] *Naród żydowski i jego Święte Pisma*, s. 154.

[46] Zob. J.L. Martyn, *History and Theology in the Fourth Gospel*, Abingdon 1979; R.A. Whitacer, *Johannine Polemic. The Role of Tradition and Theology*, Chicago 1982.

[47] J. Ashton, *The Identity and Function of the „Ioudaioi" in the Fourth Gospel*, NT 27/1985, s. 40.

Analizując aspekt historyczny w świetle terminu *aposynagogos* możemy dostrzec, że wiele polemicznych tekstów Janowej Ewangelii, w których pojęcie „Żydzi" ma znaczenie pejoratywne, charakter anachroniczny. Choć burzliwa debata wśród współczesnych egzegetów pozostawia wciąż otwartą sprawę związku ekskomuniki z Synagogi z żydowską formułą Birkat ha-Minim (Przekleństwo heretyków), to niezaprzeczalny pozostaje fakt widocznego na kartach Ewangelii rozłamu między judaizmem i chrześcijaństwem[48]. Konflikty i napięcia między judaizmem rabinackim końcą I w. a wspólnotą Janową zostają przeniesione w czasy Jezusa. „Żydzi" Janowi otrzymują w ten sposób twarze przywódców judaizmu końca I w., którzy po zburzeniu Świątyni jerozolimskiej konsolidują wszystkie siły, aby zachować religijną tożsamość. Weryfikują to także badania prowadzone przez naszych polskich egzegetów. Ks. prof. A. Paciorek w swojej najnowszej monografii na temat czwartej Ewangelii zatytułowanej *Ewangelia umiłowanego ucznia* formułuje konkluzję, że „okres, w którym pisana była Ewangelia – wyjaśnia sposób użycia terminu Żydzi" (s. 107-110). Także ks. prof. S. Mędala w swych pracach na temat funkcji „Żydów" w Ewangelii Janowej podkreśla

[48] Ważniejsze głosy w tej debacie zawarte są w następujących publikacjach podanych w sposób chronologiczny: J. Jocz, *The Jewish People and Jesus Christ*, London 1949; K.L. Carroll, *The fourth Gospel and the Exclusion of Christians from the Synagogues*, BJRL 40/1957-58, s. 19-32; W.D. Davies, *The Setting of the Sermon on the Mount*, Cambridge 1964; P. Schäfer, *Die Sogenannte Synode von Jabne. Zur Trennung von Juden und Christen im ersten/zweiten Jh. n. Chr.*, Jud 31/1975, s. 54-64; 116-124; R. Kimellman, *Birkat ha-Minim and the Lack of Evidence for an Anti-Christian Jewish Prayer in Late Antiquity*, w: E.P. Sanders (red.), *Jewish and Christian Self-Definition, II: Aspects of Judaisn in the Graeco-Roman World*, Philadelphia 1981, s. 226-244; A. Finkel, *Yavneh's liturgy and early Christianity*, Journal of Ecumenical Studies 18/1981, s. 231-250; W. Horbury, *The Benediction of the Minim and Early Jewish-Christian Controversy*, JTS 33/1982, s. 19-61; S. Katz, *Issues in the Separation of Judaism and Christianity after 70 C. E.*, JBL 103/1984, s. 43-76; L. Schiffman, *Who was a Jew? Rabbinic and Halakhic Perspectives on the Jewish-Christian Schism*, Hoboken 1985; C. Thoma, *Die Christen in rabbinischer Optik: Heiden, Häretiker oder Fromme?* w: H. Frohnhofen (red.), *Christlicher Antijudaismus und jüdischer Antipaganismus. Ihre Motive und Hintergründe in der ersten drei Jahrhunderten*, Hamburg 1990; J.D.G. Dunn, *The Partings of the Ways Between Christianity and Judaism and their Significance for the Character of Christianity*, London 1991; J.T. Sanders, *Schismatics, Sectrians, Dissidents, Deviants. The First One Hundert Years of Jewish-Christian Relations*, London 1993; E.W. Stegemann, W. Stegemann, *Urchristliche Sozialgeschichte. Die Anfänge im Judentum und die Christusgemeinden in der mediterranen Welt*, Stuttgart-Berlin-Cologne 1995; K. Berger, *Im Anfang war Johannes. Datierung und Theologie des vierten Evangeliums*, Stuttgart 1997; M. Wróbel, *Synagoga a rodzący się Kościół. Studium egzegetyczno-teologiczne Ewangelii Janowej (9,22; 12,42; 16,2)*.

konieczność badań w kontekście historycznym, retorycznym i literackim[49]. Słuszna wydaje się też teza J. L. Martyna o dwupoziomowej lekturze Ewangelii Janowej[50]. Poziom redakcyjny odzwierciedlający sytuację społeczną i religijną końca I w. zostaje przeniesiony w czasy życia Jezusa Chrystusa. R. Schnackenburg, rozwijając tę myśl, mówi o dwóch rodzajach świadectwa, które można wyodrębnić w tekście czwartej Ewangelii – *einmalig-historisch*, które dotyczy wydarzeń ziemskiego życia Jezusa oraz *gegenwärtig-zeitgeschichtlich*, które odnosi się do aktualnej obecności Jezusa w wydarzeniach doświadczanych przez popaschalny Kościół Janowy[51]. Na fakt ten zwraca także uwagę Komisja Stolicy Apostolskiej do Spraw Stosunków Religijnych z Judaizmem, która w dokumencie *Żydzi i judaizm w głoszeniu Słowa Bożego i katechezie Kościoła katolickiego* z 24 VI 1985 r. stwierdza: „Nie jest zatem wykluczone, że niektóre wzmianki wrogie lub mało przychylne Żydom mają jako kontekst historyczny konflikt między rodzącym się Kościołem i wspólnotą żydowską. Niektóre polemiki odzwierciedlają okoliczności stosunków między Żydami i chrześcijanami, które chronologicznie, są wiele późniejsze od Jezusa"[52]. Fakt ten zostaje podkreślony także w najnowszym dokumencie Papieskiej Komisji Biblijnej, który stwierdza, że „czwarta Ewangelia przypomina te wydarzenia, odczytując je w świetle doświadczenia wspólnot Janowych, napotykających sprzeciw ze strony wspólnot żydowskich"[53].

Analizując aspekt teologiczny w świetle terminu *aposynagogos* możemy zauważyć, iż konflikt między judaizmem i chrześcijaństwem ma wpływ na chrystologię, pneumatologię i eklezjologię czwartej Ewangelii. Sytuacja historyczna rodzi pilną potrzebę wyrażenia swej tożsamości językiem teologicznym. Autor czwartej Ewangelii konstruuje swą teologię z perspektywy separacji między judaizmem i chrześcijaństwem. Pragnie on podkreślić ideę, że od-

---

[49] S. Mędala, *Funkcja chrystologiczno-eklezjologiczna dialogów Jezusa z Żydami a czwartej Ewangelii*, Studia z biblistyki, t. 4, Warszawa 1984; tenże, *Sitz im Leben cytatów z Ps 69 w czwartej Ewangelii*, w: *Studium Scriptureae anima theologia*, Kraków 1990, s. 181-191; tenże, *Funkcja „Żydów" w Ewangelii św. Jana*, ColTheol 64 (1994) 2, s. 79-101,

[50] J.L. Martyn, *History and Theology in the Fourth Gospel*, New York 1968.

[51] R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, t. IV, 2, s. 103.

[52] W. Chrostowski, R. Rubinkiewicz, *Żydzi i judaizm w dokumentach Kościoła i nauczaniu Jana Pawła II (1965-1989)*, Warszawa 1990, s. 69.

[53] *Naród żydowski i jego Święte Pisma*, s. 155.

rzucenie Jezusa przez „Żydów" leżało w planie Bożym. Droga wywyższenia Jezusa i powrót do Ojca związany był nierozłącznie z procesem uniżenia. W realizacji tego procesu ważną rolę odgrywają Janowi „Żydzi". Najwięcej cytatów starotestamentalnych odnosi się do niewiary „Żydów"[54]. W centrum konfliktu między wspólnotą Janową a „Żydami" znajduje się osoba Jezusa Chrystusa, w której koncentruje się reinterpretacja dotychczasowej symboliki żydowskiej. On staje się Nową Świątynią (J 2,19-21), Nowym Barankiem Paschalnym (J 1,29). Wiara w Jezusa jako Mesjasza stanowi kryterium podziału na tych, którzy przyjmują Jego orędzie, oraz na tych, którzy całkowicie Go odrzucając, starają się Go zgładzić. Sylwetka aposynagogalnego Jezusa, który zostaje odrzucony i zabity, staje się matrycą dla prześladowanego Kościoła, który przez fakt związku z misterium paschalnym Chrystusa staje się nową rzeczywistością umacnianą i kształtowaną przez Ducha Parakleta.

* * *

– Pojęcie „Żydzi" w Ewangelii Janowej jest bardzo złożone i może w poszczególnych kontekstach przybierać różne odcienie znaczeniowe (historyczne, geograficzne, socjologiczne, religijne, symboliczne, literackie). Słuszny wydaje się postulat F. Porscha[55], by w poszczególnych kontekstach Ewangelii Janowej wyodrębniać znaczenie pozytywne, neutralne i negatywne pojęcia „Żydzi"[56]. Głębsze spojrzenie na ten termin umożliwia stwierdzenie faktu, iż judaizm I w. nie był monolitem, lecz rzeczywistością wielobarwną i złożoną.

– W pełniejszym odczytaniu pojęcia „Żydzi" w czwartej Ewangelii niezbędne jest uwzględnienie aspektu semantycznego i syntaktycznego. Pytanie o to, kim byli „Żydzi" w Ewangelii Janowej (aspekt historyczny) jest równie ważne jak pytanie – jaką funkcję odgrywa termin „Żydzi" w tekście Janowym (aspekt narratywny).

– Głębsze studium terminu „Żydzi" w Ewangelii Janowej wymaga uwzględnienia trzech poziomów interpretacyjnych: poziomu

---

[54] J. Painter, *The Quotation of Scripture and Unbelief in John 12,36b-43*, w: C.A. Evans, W.R. Stegner (red.), *The Gospels and the Scriptures of Israel*, Sheffield 1994, s. 430.

[55] F. Porsch, *Ihr habt den Teufel zum Vater (Joh 8,44)*, BiKi 44/1989, s. 50.

[56] Zob. dobrą analizę poszczególnych tekstów w artykule A. Kuśmirek, *Żydzi w Ewangelii Jana*, SThV 30 (1992) 2, s. 122-127.

tekstualnego; poziomu autorskiego; poziomu odbiorcy. Odczytanie myśli autora natchnionego i zrozumienie *Wirkungsgeschichte* danego tekstu otwiera nowe możliwości interpretacyjne.

– Występowanie w tekście czwartej Ewangelii wielu odnośników do obrzędów i świąt żydowskich (np. obrzędy oczyszczenia, Pascha, Święto Namiotów, święto poświęcenia Świątyni, szabat) a także miejsca, w których termin „Żydzi" ma znaczenie pozytywne (np. J 4,22), wskazuje na judaistyczny kontekst Ewangelii Janowej. Świadczą o tym także licznie występujące arameizmy takie jak: Ῥαββι, Ῥαββουνι, Μεσσιας, Κηφᾶς, Σιλωὰμ, Βηθζαθὰ, Γαββαθα, Γολγοθα.

– Usytuowanie polemicznych tekstów zawierających termin „Żydzi" na tle tekstów starotestamentalnych pozwala sformułować wniosek dobrze wyrażony przez najnowszy dokument Papieskiej Komisji Biblijnej, że „w Nowym Testamencie zarzuty skierowane do Żydów nie są ani częstsze, ani mocniejsze niż oskarżenia skierowane do Żydów w Prawie i u Proroków. Nie powinny służyć odtąd za podstawę antyjudaizmu. Wykorzystywanie ich w tym celu sprzeciwia się ogólnej orientacji Nowego Testamentu"[57].

– Istnienie w Nowym Testamencie polemicznych tekstów, które są chronologicznie wcześniejsze niż tekst czwartej Ewangelii (np. 1 Tes 2,14-16) wskazuje, iż mamy do czynienia ze stopniowym procesem rozdziału między Synagogą a Kościołem.

– Teksty zawierające wrogie nastawienie do „Żydów" mają charakter anachroniczny. Redaktor Ewangelii Janowej przenosi w czasy Jezusa sytuację napięcia i polemiki między judaizmem i chrześcijaństwem końca I w.

– W analizie pojęcia „Żydzi" powinno się uwzględniać dwupoziomową lekturę Ewangelii Janowej, w której świadectwa z czasów historycznego Jezusa i z czasów redakcji Ewangelii przenikają się wzajemnie odzwierciedlając właściwe dla siebie konflikty i napięcia. Rzetelna lektura domaga się rozróżnienia między tradycją a redakcją czwartej Ewangelii.

– Niezbędne wydaje się zwrócenie uwagi na sytuację historyczną, w której występuje Janowy termin „Żydzi". Na rolę kontekstu historycznego zwraca także uwagę najnowszy dokument Papieskiej Komisji Biblijnej, który we wnioskach końcowych formułuje myśl,

[57] Zob. *Naród żydowski i jego Święte Pisma*, s. 172.

że „polemiczne teksty Nowego Testamentu, nawet te, które wypowiadają się w terminologii uogólniającej, są zawsze związane z konkretnym kontekstem historycznym i nigdy nie mają na celu polemiki z «Żydami» wszystkich czasów i wszystkich miejsc, tylko dlatego, że są «Żydami»"[58].

– Próba spojrzenia na znaczenie i funkcję terminu „Żydzi" przez pryzmat terminu *aposynagogos* daje nowe możliwości interpretacyjne oraz umożliwia badanie tego zagadnienia w kontekście historycznym, teologicznym i literackim.

– Próba interpretacji Ewangelii św. Jana z perspektywy ekskomunikowanej wspólnoty Janowej pozwala lepiej wytłumaczyć polemiczny charakter dialogów między Jezusem a „Żydami" a także negatywne znaczenie terminu „Żydzi", w wielu tekstach Ewangelii Janowej.

– Czwarta Ewangelia choć zawiera treści polemiczne wobec formalistycznych ujęć prawnych i ukazuje Jezusa w konfrontacji z przedstawicielami władzy żydowskiej, to jednak nie jest pismem antyjudaistycznym, gdyż tekst jej nie jest wymierzony przeciw Żydom jako narodowi czy całej wspólnocie religijnej[59]. Postulat opuszczania terminu „Żydzi" przy przekładach lub usunięcia z tekstu Ewangelii Janowej fragmentów ukazujących polemikę z „Żydami" jest nie do przyjęcia[60].

– Pozornie antyjudaistyczne teksty czwartej Ewangelii zawierające termin „Żydzi" powinny być studiowane w szerszym kontekście literatury judaistycznej i chrześcijańskiej w celu zobaczenia podobnych technik literackich i wyrażeń językowych. Potwierdza to dokument Papieskiej Komisji Biblijnej, który w punkcie 87 stwierdza: „W Nowym Testamencie zarzuty skierowane do Żydów nie są ani częstsze, ani mocniejsze, niż oskarżenia skierowane do Żydów w Prawie i u Proroków. Nie powinny zatem służyć odtąd za podstawę antyjudaizmu. Wykorzystywanie ich w tym celu sprzeciwia się ogólnej orientacji Nowego Testamentu[61]."

ks. Mirosław WRÓBEL

---

[58] *Tamże*, s. 173.

[59] Zob. *tamże*, s. 151-156.

[60] Zob. T. Pippin, *„For Fear of the Jews": Lying and Truth-Telling in Translating the Gospel of John*, Semeia 76/1996, s. 81-97.

[61] *Naród żydowski i jego Święte Pisma*, s. 172.